

Marta Szpakowska, Piotr Warcholak

Lubuski Zarząd Melioracji i Urządzeń Wodnych w Zielonej Górze

REALIZACJA PROGRAMU ROZWOJU MAŁEJ RETENCJI NA OBSZARZE WOJEWÓDZTWA LUBUSKIEGO

REALIZATION OF THE PROGRESS PROGRAMME THE SMALL RETENTION IN THE PROVINCE LUBUSKIE

Słowa kluczowe: retencja, zbiornik retencyjny, program małej retencji.

Streszczenie: Naturalna zdolność retencyjna zlewni została znacznie zmniejszona na skutek antropogenicznej działalności człowieka. Poprawę struktury bilansu wodnego i ograniczenie strat gospodarczych spowodowanych niedoborem wody można uzyskać poprzez zwiększenie lub odbudowę zdolności retencyjnych zlewni rzecznych. Obecnie trwają prace nad opracowaniem Zintegrowanego Wojewódzkiego Programu Małej Retencji dla woj. lubuskiego, obejmującego retencję gruntową oraz budowę zbiorników retencyjnych.

Key words: retention, retention reservoir, small retention plan.

Summary: To improve the structure of water balance and to limit the economical losses which have occurred due to lack of water can be gained by constructing the retentional abilities of river basin.

Woda w środowisku przyrodniczym spełnia wiele funkcji. Jako środek produkcji decyduje o ilości i niezawodności plonów, jest podstawowym czynnikiem rozwoju gospodarczego i cywilizacyjnego. Woda kształtuje zróżnicowanie elementów biologicznych i jest niezbędna do zachowania walorów przyrodniczych.

Retencja jest to zdolność zatrzymywania zasobów wody i przetrzymywania ich przez dłuższy czas w środowisku przyrodniczym. Wyróżniamy retencję powierzchniową i podziemną, naturalną i sztuczną, sterowaną i niesterowaną. Najefektywniejsza jest retencja kompleksowa, w której współdziałają wszystkie rodzaje retencji o funkcjach przyrodniczych i gospodarczych.

Działania podejmowane w zakresie małej retencji są jednym z elementów spełniających postulat Dyrektywy Wodnej Unii Europejskiej, którą będziemy zobowiązani stosować po 01.05.2004 r.

Postulaty Dyrektywy Wodnej UE podkreślają, że:

- zarządzanie gospodarką wodną powinno odbywać się w granicach zlewni,
- należy dążyć do uzyskania tzw. dobrego stanu ekologicznego wód powierzchniowych,

- konieczne jest włączenie całego społeczeństwa w zarządzanie gospodarką wodną i ochronę zasobów wodnych.

Zasoby wodne Polski w stosunku do innych krajów europejskich są skromne. Według IMGW całkowite zasoby wód powierzchniowych (średni roczny odpływ z powierzchni Polski) w przeliczeniu na 1 mieszkańca wynoszą 1480 m³, podczas gdy w Europie 4660 m³. Po uwzględnieniu konieczności zachowania tzw. przepływu nienaruszalnego, zasoby dyspozycyjne średnio na terenie kraju szacuje się na około 250 m³ wody /1 mieszkańca/ rok. Wskaźnik ten plasuje Polskę na jednym z ostatnich miejsc w Europie.

Naturalna zdolność retencyjna zlewni rzecznych na wielu obszarach została znacznie zmniejszona na skutek wylesień, pokrycia powierzchni terenu warstwą asfaltu i betonu, degradacji gleb mineralnych i organicznych, likwidacji oczek wodnych, stawów, budowy systemów odwadniających i wałów przeciwpowodziowych. Poprawę struktury bilansu wodnego i ograniczenie strat gospodarczych spowodowanych nadmiarem lub niedoborem wody można uzyskać poprzez zwiększenie lub odbudowę zdolności retencyjnych zlewni rzecznych. Idea małej retencji polega tu na stworzeniu lub zwiększeniu możliwości gromadzenia wody w miejscu powstawania zasobów w wyniku opadów atmosferycznych.

Ze względu na sposób i formy realizacji małej retencji rozróżnia się działania techniczne i nietechniczne. Do działań nietechnicznych zaliczamy działania planistyczne i agrotechniczne. Działania planistyczne mają na celu stworzenie takiego układu przestrzennego, który uniemożliwi szybki spływ powierzchniowy wód opadowych i roztopowych. Efekt taki można osiągnąć przez:

- kształtowanie odpowiedniego układu pól ornych, użytków zielonych i lasów,
- tworzenie roślinnych pasów ochronnych, użytków ekologicznych (odtworzenie oczek wodnych, mokradeł, obszarów zalewowych),
- ochronę i odpowiednie zagospodarowanie obszarów zasilania wód podziemnych,
- prawidłowe projektowanie infrastruktury komunikacyjnej.

Dużą rolę mogą tu spełniać regionalne i miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego, w których powinny być wyznaczone tereny nadające się do budowy małych zbiorników wodnych oraz strefy ochronne wzdłuż cieków i zbiorników wodnych.

Działania agrotechniczne mogą przyczynić się do poprawy zarówno jakości, jak i ilości wody. Do podstawowych działań w tym zakresie można zaliczyć:

- zwiększenie retencji glebowej poprzez poprawę struktury gleb, zwiększenie zawartości próchnicy w glebie,
- ograniczenie spływu powierzchniowego i zwiększenie zasilania wód podziemnych przez stosowanie zabiegów przeciwozyjnych i poplonów,
- gospodarkę wodną na obiektach melioracyjnych.

Do grupy zabiegów technicznych zalicza się cały szereg prac z zakresu hydrotechniki i melioracji. Należą do nich:

- retencjonowanie wód powierzchniowych przez budowę małych zbiorników wodnych, podpiętrzanie jezior,

- wznoszenie budowli piętrzących na ciekach, rowach i kanałach (retencja korytowa)
- regulowanie odpływu wody z systemów drenarskich i z sieci rowów odwadniających, prawidłowa eksploatacja zbiorników wodnych.

MAŁE ZBIORNIKI WODNE

Małe zbiorniki wodne są urządzeniami technicznymi, służącymi do ciągłego lub okresowego magazynowania wody i umożliwiają gospodarowanie nią. Są podstawowym elementem technicznym małej retencji, powodującym piętrzenie wód w ciekach, jeziorach. Mogą to być zbiorniki zaporowe (powodujące zalanie części doliny), kopane lub tzw. liniowe (podpiętrzanie wody w cieku, bez wystąpienia jej z brzegu).

Małe zbiorniki retencyjne mogą być wykorzystywane jako:

1. zbiorniki magazynujące wodę na potrzeby gospodarcze:
 - do nawodnień rolniczych,
 - do zaopatrzenia wsi i gospodarstw w wodę,
 - do towarowej hodowli ryb,
 - przeciwpożarowe,
 - wodopoje,
 - do pozyskiwania energii;
2. zbiorniki wykorzystywane jako rekreacyjne i ozdobne:
 - kąpieliska,
 - parkowe, przydomowe, działkowe (ozdobne),
 - wędkarskie (nieprzemysłowa hodowla ryb);
3. zbiorniki ekologiczne:
 - enklawy dla flory i fauny wodnej,
 - wykorzystywane do oczyszczania wody (biofiltry),
 - infiltracyjne,
 - wodopoje dla dzikiej zwierzyny;
4. zbiorniki do ochrony przed erozją wodną,
5. zbiorniki przeciwpowodziowe.

REALIZACJA PROGRAMU MAŁEJ RETENCJI

W 1995 r. podpisano porozumienie pomiędzy Ministrem Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej a Ministrem Ochrony Środowiska, Zasobów Naturalnych i Leśnictwa dotyczące współpracy w zakresie programu małej retencji. Głównym celem tego programu było zmniejszenie deficytu wody wyrażającego się niedoborem wody w glebie i zanikaniem płytkich warstw wód gruntowych, nasilającą się suszą hydrologiczną na wielu obszarach kraju.

Program zakładał stworzenie wojewódzkich programów małej retencji w układzie zlewniowym, uwzględniających odbudowę, modernizację i budowę urządzeń

magazynujących wodę o objętości całkowitej do 5 mln m³ oraz innych urządzeń i systemów retencjonujących wodę. Przedmiotowe programy nie uwzględniały zadań z zakresu ochrony przeciwpowodziowej województwa.

Województwo lubuskie dysponuje programem składającym się z trzech programów powstałych w 1996 r. w ówczesnym układzie administracyjnym, czyli programów małej retencji byłego województwa zielonogórskiego, byłego województwa gorzowskiego oraz byłego województwa leszczyńskiego. Wszystkie te programy proponowały hierarchię zadań w podziale na 3 grupy pilności: inwestycje do realizacji przed 2000 r., inwestycje planowane do realizacji w latach 2001-2015 oraz trzecia grupa – planowane do realizacji po 2015 r.

Programy małej retencji zostały pozytywnie zaopiniowane przez Regionalny Zarząd Gospodarki Wodnej we Wrocławiu, w Poznaniu i w Szczecinie oraz Ministerstwo Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej w Warszawie.

Zadania przeznaczone do realizacji do roku 2001 i w latach 2001-2003 na podstawie programów małej retencji:

1. w byłym woj. zielonogórskim: do roku 2001 przewidziano do realizacji 12 zadań o łącznym koszcie 12 920 tys. zł, przy efektach rzeczowych: spodziewana retencja 829,2 tys. m³, przyrost powierzchni zbiorników o 46 ha oraz objętości o 1 063 tys. m³. Zrealizowano 3 zadania na wartość 2 795,7 tys. zł (21,6%) uzyskując spodziewaną retencję 265 tys. m³. Jedno zadanie o spodziewanej retencji 170 tys. m³ jest aktualnie w realizacji. W latach 2001-2003 zamierzano zrealizować 7 zadań na łączną kwotę 9 460 tys. zł, przy spodziewanej retencji 1 723,1 tys. m³ i przyroście powierzchni o 165 ha. W tym czasie rozpoczęto jedną inwestycję na wartość 5 003,4 tys. zł (53,4%), o zamierzonych efektach: 98 ha i 850 tys. m³;
2. w byłym woj. gorzowskim program przewidywał realizację do 2003 r. 17 zadań na wartość 10 751 tys. zł, przy założonym wzroście pojemności jezior i zbiorników o 2.171 tys. m³. Do 2002 r. wykonano 2 zadania na wartość 621 tys. zł (5,8%) uzyskując wzrost pojemności retencji o 425 tys. m³ (19,6%).

Skuteczność realizacji „programu” opracowanego w 1996 r. nie jest zadowalająca. Wynika to z faktu, iż po powodzi w 1997 r. priorytetowym działaniem stała się ochrona przeciwpowodziowa, w tym modernizacja wałów przeciwpowodziowych, szczególnie nad rzeką Odrą. Położenie woj. lubuskiego w dolnych ujściowych odcinkach głównych dopływów Odry oraz w środkowym biegu Odry powoduje, że fale powodziowe tworzą się poza granicami naszego województwa i nie mamy wpływu na sterowanie wezbraniem, zbiorniki retencyjne nie wpływają na kształt fali powodziowej na lubuskim odcinku Odry i dlatego ich budowa nie była działaniem priorytetowym.

W roku 2002 podpisano kolejne porozumienie pomiędzy:

- Ministrem Rolnictwa i Rozwoju Wsi,
- Ministrem Środowiska,
- Prezesem Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa oraz
- Narodowym Funduszem Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej

w sprawie współpracy na rzecz zwiększenia rozwoju małej retencji wodnej oraz upowszechniania i wdrażania proekologicznych metod retencjonowania wody.

Obecnie trwają prace nad opracowaniem Zintegrowanego Wojewódzkiego Programu Małej Retencji, zawierającego zbiorniki retencyjne ujęte w programach byłych województw oraz uzupełnionego o retencję gruntową oraz nowe zbiorniki preferowane przez administratorów danych gmin.

Ponadto ustalone w poprzednich programach lokalizacje części zbiorników zostały ujęte w innych opracowaniach, tj.:

1. Program dla Odry 2006,
2. Plan zagospodarowania przestrzennego województwa lubuskiego,
3. Plan zagospodarowania pasma Odry.

LITERATURA

- Biuro Projektów Wodnych Melioracji i Inżynierii Środowiska w Poznaniu, 1996: Program małej retencji do 2015 roku – woj. leszczyńskie. Poznań.
- MIODUSZEWSKI W., 2003: Mała retencja – ochrona zasobów wodnych i środowiska naturalnego. Poradnik. Wydawnictwo IMUZ, Falenty.
- Wojewódzki Zarząd Melioracji i Urzędzeń Wodnych w Zielonej Górze, 1996: Program retencji korytowej i zbiornikowej w woj. zielonogórskim. Zielona Góra.
- Wojewódzki Zarząd Melioracji i Urzędzeń Wodnych w Gorzowie Wlkp., 1996: Program małej retencji dla woj. Gorzowskiego. Gorzów Wlkp.
- Zeszyty naukowe Akademii Rolniczej we Wrocławiu nr 289, 1996: Mała retencja w kształtowaniu środowiska. Wydawnictwo AR we Wrocławiu.